

A TÖKÉLETES ROMÁN

Marius Turda: În căutarea românului perfect. Specific național, degenerare rasială și selecție socială în România modernă. (A tökéletes román keresése. Nemzeti sajátosság, faji degenerálódás és társadalmi szelekció a modern kor Romániájában)

■ A történettudományt előrevívő folyamat organikus része az a társadalmi igény, végső soron kíváncsiság, amely a „honnan jöttünk és kik vagyunk” kérdéskörén túlmenően egyéni szinten a „kik voltak az őseim, vagy honnan származom” kérdéskörben fogalmazódik meg. Olykor ennek tisztázása lehet egyszerű: valamely „neves” felmenő révén adott egy vélt vagy valós családfa-konstrukció, más esetekben bonyolultabb genealógiai kutatásra van szükség, vagy az oly divatos génteszt révén olyan holisztikus, elvont vagy akár földrajzilag elszórt származást bizonygató komplex fogalmakkal találkozunk, amelyek értelmezése nem ad megnyugtató választ a feltett kérdéseinkre. Még bonyolultabb a kép, hogyha társadalomként, valamely nemzet, ország vagy régióhoz fűzött identitásképzésről beszélünk, amely elválaszthatatlan a 18. században kialakuló nacionalizmusok, nemzetiségképző mozgalmak politikai igényétől. És akkor honnan jövünk, kiktől származunk, mit mond nekünk erről a politikum világa? Ezek a történelmi, antropológiai, de ugyanakkor igencsak ak-

tuális kérdések felvetésével foglalkozik Marius Turda 2024 végén megjelent *În căutarea românului perfect. Specific național, degenerare rasială și selecție socială în România modernă* (A tökéletes román keresése. Nemzeti sajátosság, faji degenerálódás és társadalmi szelekció a modern kor Romániájában) című kötete, amely elsősorban a román identitásépítés történeti árnyoldalait tárja fel. A szerző elsődleges célja, hogy rekonstruálja, illetve a tágabb társadalmi tudatba vezesse azt a történeti és tudományos diskurzust, amely a 19. század végétől a 20. század közepéig Romániában a biológiai, faji és eugenikai eszmék révén próbálta meghatározni, ki számít „igazi románnak”.

A téma nem jelent újdonságot a szerzőnek, ahogyan az előszót megelőző a kiadásról szóló szerzői jegyzékben megemlíti, hogy jórészt a 2003–2023 közötti kutatásainak újragondolt, románra lefordított és lényegében egységes kötetbe szerkesztett változatáról van szó, kiegészítve az időszak jelentősebb eredményeivel, az eugenika, biopolitika és rasszizmus kutatás területeiről.

A máramarosi születésű Marius Turda (1973) a Bukaresti Egyetem történelem szakán diplomázott, mesteri és doktori tanulmányait a budapesti CEU-n, továbbá az Oxfordi Egyetemen folytatta. 2002-től Nagy-Britanniában él, jelenleg pedig az Oxford-Brookes Egyetem biomedicina-történeti professzora, sorozatszerkesztője a CEU Press Kiadó által gondozott *Studies in the History of Medicine* köteteinek. Fontosabb munkái közé tartozik a *Latin Eugenics in Comparative Perspective* (Bloomsbury, 2014) és a *Historicising Race* (Bloomsbury, 2018), valamint az *Identities In-Between in East-Central Europe* (CRC Press, 2019) és az *A Cultural History of Race* (Bloomsbury, 2021). Szerkesztőként, többek között a *The History of East-Central European Eugenics, 1900–1945: Sources and Commentaries* (Bloomsbury, 2015) és a *Religion, Evolution and Heredity* (University of Wales Press, 2018) című kötetek fűződnék a nevéhez számos más munka mellett. Mindezekből kiderülhet, hogy nemzetközi szintű elismert szakértője a közép- és kelet-európai biopolitikáknak és az eugenika európai recepciójának, kinek figyelmét a magyar, de a román rasszizmus és eugenika története sem kerülte el, melyekről több nyelven is publikált: *Eugenics and Nation in Early Twentieth-Century Hungary* (Palgrave, 2014), avagy ennek román megfelelője: „Războiul sfânt” al rasei: eugenia și protecția națiunii în Ungaria. 1900-1919 (Editura Școala Ardeleană, 2021), továbbá – a Polirom Kiadónál – a következő kötetei jelentek meg az utóbbi években: *Eugenism și modernitate. Națiune, rasă și biopolitică în Europa (1870–1950)* (2014), *Istorie și rasism. Ideea de rasă de la Iluminism la Donald*

Trump (2019). Mindezek mellett a témában rendezett nemzetközi kiállítások főkurátoraként is a public history, azaz a tudomány-népszerűsítés eszközeivel élve teszi elérhetővé a bonyolultabb történeti kutatások eredményeit, amelyek napjaink rasszizmusra vonatkozó társadalmi kérdéseit is bőven érintik. Gyakorlatilag ennek megmutatkozása a jelen kötet is, amelyben kizárólag a romániai esettanulmány feldolgozásával foglalkozik, a huszadik század első ötven évét vizsgálva.

A könyv hat fejezetre tagolódik, amelyek mind külön aspektusból mutatják be, hogyan fonódott össze a tudomány, a politika és a társadalmi előítélet a román nemzetfogalom biológiai meghatározásában.

Képzeljünk el egy olyan világot, amelyben egy viszonylag fiatal, történelmi gyökereit kereső és egyben megalapozó állam (jelen esetben Románia) vezető politikusai, közgondolkodói (írók, költők, értelmiségiek, illetve orvosok is) olyan dolgokról tanácskoznak, hogy miként lehet ezen törekény államkonstrukció lakosságát „megvédeni”, illetve reprodukivitását oly mértékben növelni, hogy azt ne érje a „faji degenerálódás”. Ebben az értelemben, több fogalom is magyarázatra szorul, ugyanis Turda a korabeli nyelvhasználat kifejezéseit használja, melyeket az adott korban a mindennapi politikai vagy tudományos diskurzus részeként ismertek, viszont a huszadik század során bekövetkezett tragédiák (a holokauszt és ehhez kapcsolható népirtások) hatására a huszadik század második felétől ezek a fogalmak kikoptak a használatból. Ebben az értelemben a faj (román: rasă) kifejezés a „nemzeti hovatarozás biológizálásának” folyamatá-

ban vett részt, és igen gyakran a nacionalista politikák és antiszemitizmus eszközévé vált.

Az első fejezetben Turda bemutatja, hogyan alakult ki a 19. század végén a „román nemzeti sajátosság” ideológiája, amely a vérségi származást, ortodox vallást és „etnikai tisztaságot” tette meg a nemzeti identitás alapjává. Ezzel szemben az ún. „civikus nacionalizmus” – amelyben a nemzethez tartozás nem etnikai, hanem politikai-kulturális alapon történik – nem nyert teret. A román nemzetfogalom egyre inkább etnikai és biológiai alapokra épült, amely a későbbi rasszista és eugenikai diskurzusok intellektuális alapját képezte.

A két világháború közötti időszakban (illetve ezt megelőzően is) Románia aktívan bekapcsolódott az európai eugenikai mozgalomba. Bár a sterilizációs törvények bevezetésére nem került sor, a társadalmi diskurzusban egyértelműen jelen volt az a törekvés, hogy a „degenerált” elemeket – például alkoholistákat, romákat, zsidókat, pszichiátriai betegeket – kizárják a „nemzet testéből”. Tudósok, orvosok és közéleti személyiségek cikkekben és előadásaikban nyíltan beszéltek a genetikai tisztaság fontosságáról. A fajbiológiai érvek meghatározóak lettek a nemzeti jövő megtervezésében, mindez az időszak nemzetközi „tudományos” trendjében volt beilleszthető, mint például a biológiai antropológia vagy a Francis Galton (Charles Darwin unokatestvére) óta virágzó eugenika – fizikai, szociális és lelki tényezők megnevezése révén – különböző faji csoportokat azonosítottak be, ugyanakkor azon dolgoztak, hogy a csoporttulajdonságok ismeretében hogyan járulhatnának hozzá az egyes fajok feljavításához.

A könyv további fejezeteiben Turda azt mutatja be, miként jöttek létre azok a kutatóintézetek, állami hivatalok és egyetemi tanszékek, amelyek a román faj „tudományos vizsgálatával” foglalkoztak az első világháborút követően. Kolozsváron, Bukarestben és más városokban kutatócsoportok végeztek antropometriai, vércsoport- és származástani vizsgálatokat a román nép „egészségének” megőrzése érdekében. Ezek az intézmények a biopolitika eszközeivé váltak: a test, a termékenység, az etnikai háttér vizsgálata az állami szintű népességmenedzsment részévé vált. Fontos tényező, hogy ezek a diskurzusok nem csupán az elit elméleti játékszerei voltak. A rendőrség, katonaság, hivatalnokság és tanárok is részt vettek a nemzeti szelekció gyakorlati megvalósításában – például az iskolai „erkölcsi jegyek” alapján történő szelekcióval vagy a roma gyermekek intézményes elkülönítésével.

Turda szerint a romániai eugenika nem pusztán nyugat-európai minták másolása volt, hanem egy sajátos ideológiai konstrukció: az „ideális román” nem csupán egészséges, de ortodox, falusi, hagyományőrző és etnikailag tiszta is. A nemzeti elit ebben az időben nem egy pluralista társadalom vízióját, hanem egy homogén és hierarchikus társadalom megalkotását támogatta. A román eugenikus modell célja tehát nemcsak a degeneráltak eltávolítása volt, hanem a románság „tökéletesítése” – azaz egy olyan „biológiai nemzet” létrehozása, amelynek tagjai megfelelnek az előírt fizikai, lelki és erkölcsi normáknak. Az Antonescu-rezsim felelős ugyan a Transznisztriába deportált zsidók és románok ügyében, viszont Turda szerint ez a folyamat messze Antonescu vezetőként való fellépé-

se előtt megkezdődött, illetve személye sem az egyetlen, aki a román nemzet megmentésében gondolkodott. Ugyanakkor fontos arra is rámutatni, hogy a romániai magyar kisebbség is vizsgálat tárgya volt: a moldvai csángók vagy a székelyek is esettanulmányok részei voltak az eredettörténetük meghatározása szempontjából, ugyanakkor Turda rámutatott arra is, hogy a magyarországi eugenikusok természetesen cáfolták, visszautasították a romániai megállapításokat, ami gyakorlatilag a két nemzet közötti területi viták miatt is kibékíthetetlen ellentétet, egyben a két nézet közötti versengést, lényegében átpolitizált narratívákat jelentett.

A könyvet összegző részben Turda arról ír, hogy a második világháború után, a kommunista hatalomátvétellel a fajelmélet ugyan hivatalosan háttérbe szorult, azonban a biopolitikai diskurzus nem tűnt el: átformálódott a termelési céloknak megfelelően. Ceaușescu korszakában a „hasznos állampolgár” ideálja vált dominánssá: a szegény családokat natalitási politikák révén ösztönözték szaporodásra, a „képezhetetleneket” azonban továbbra is szankcionálták, marginalizálták. A szocialista eugenika tehát nem a genetikai „tisztaságot”, hanem a társadalmi termelékenységet és ideológiai konformitást tekintette normának. A könyv kiemeli, hogy e politikák folytatói voltak a két világháború közötti társadalmi mérnökösködésnek – új köntösben, de azonos logikával. A múlt feldolgozása sok esetben elmaradt – a kollektív felelősség kérdése nem kapott nyilvános figyelmet. Sajnálatos módon a kötet kronológiailag a század közepén véget is ér, holott izgalmas lenne a szocializmus időszakának biopolitikára vonatkozó vizsgálatá-

ról is olvasni. Mindettől függetlenül a könyv nemcsak tudományos mű, hanem morális és társadalmi felszólítás is: ha nem nézünk szembe ezekkel a történeti örökségekkel, azok újraéledhetnek a jelenben. A család, nemzet, erkölcs és reprodukció terén megjelenő populista-nacionalista diskurzusok ma is hordozzák a múlt biopolitikai logikáit. Marius Turda munkája jórészt hiánypótló és korszakalkotó a román történetírásban, hiszen túllép a szokásos politikatörténeti diskurzus logikáján és az esztétörténeti áramlatok mellett a nemzetközi folyamatok összefüggésére is rávilágít. A könyv így nem csupán egy intellektuális leltár, hanem egy olyan történelmi tükör, amelyben mind egyénként, mind nemzetként kénytelenek vagyunk megvizsgálni magunkat. A kötet olvasmányos stílusában a felvetett kérdések továbbgondolására is készlet. A tökéletes román keresése – bár most más szavakkal történik – ma is jelen van a társadalmi elvárásokban, identitáspolitikai vitákban, szociális szelekcióban. A kérdés már csak az: hajlandóak vagyunk-e ezt felismerni? Ugyanakkor Turda szavaival élve a „tökéletes” román nem létezett, és nem is fog soha létezni, viszont emberként toleráns, másokkal empátikus, hazafias, illetve a demokratikus értékeket követő polgár már annál fontosabb. A rasszizmus soha nem fog eltűnni a társadalomból, viszont ennek jelensége megfelelő törvényekkel, valamint oktatással visszaszorítható, de az emberek gondolkodását megváltoztató törekvések ki kell mozduljanak az akadémiai vitafórumok falai közül. Ehhez azonban a történelmi szembenézés szükséges, amelyhez ez a könyv tökéletes példát jelent.

Fodor János